

Florin MÜLLER*

MIRCEA ELIADE – PROVOCAREA FASCISMULUI

Rezumat: *Implicarea unor intelectuali de marcă ai culturii române în legitimarea teoretică a fascismului a fost și rămâne o temă cu o miză polemică foarte ridicată în dezbaterile actuale. Mircea Eliade se distinge nu doar prin dimensiunile și stilul renașcentist al operei sale, dar și prin construirea unor modalități culturaliste și psihologice de raportare și justificare a fascismului. Opera sa publicistică și literară de tinerețe conține numeroase texte în care Eliade se angajează în legitimarea politică și ideologică a fascismului românesc, italian sau chiar german. În publicistica și literatura sa, Mircea Eliade se îndreaptă spre identificarea fascismului cu un tip specific de "revoluție spirituală". Miza studiului de față este prezentarea critică a publicisticii politice a lui Mircea Eliade scrisă spre justificarea Mișcării Legionare și a fascismului italian în cheia "revoluției spirituale". Un interes similar va fi acordat și lămuririi problemei dacă tânărul savant român nu construiește deliberat o imagine distorsionată în raport cu realitatea violentă și anticulturală a fascismului.*

Cuvinte-cheie: *Mircea Eliade, fascism, "revoluție spirituală", Mișcarea Legionară, Italia fascistă, culturalism.*

Analiza conceptuală a sintagmelor de "revoluție fascistă" și "modernitate fascistă" trebuie completată de studiul relației între intelectuali de mare relevanță și "provocarea fascismului". Relevante pentru discuție sunt trei cazuri, emblematice atât pentru dezbaterile publice a anilor '30, cât și pentru dimensiunea culturii românești din anii postbelici¹: Mircea Eliade, Emil Cioran și

* Florin MÜLLER: Prof.univ.dr., Facultatea de Istorie, Universitatea din București, mullerflorin_ro@yahoo.com.

¹ Intenționat nu folosesc expresia de "anii regimului comunist", căci Mircea Eliade și Emil Cioran au creat în contextul, mult diferit, al democrațiilor occidentale, dintre care cea americană fără a fi suferit impactul fascismului sau colaboraționismului, precum cea franceză.

Constantin Noica. Abordarea problematicii relației între intelectuali de factura celor trei amintiți și fascism solicită precauții metodologice diferențiate. Un prim nivel de analiză implică militanți intelectuali precum Vasile Marin, Mihail Polihroniade, George Macrin, Alexandru Cantacuzino, Horia Stamatu. O poziție intermediară este ocupată de Petre P. Panaitescu și Traian Brăileanu, care își construiesc prestigioasa biografie intelectuală în afara atașamentului fățiș față de Legiune. Primii cinci amintiți au rămas exclusiv în istoria politică a Mișcării Legionare (poate cu mica diferențiere în cazul lui Horia Stamatu, cunoscut mai mult specialiștilor în literatură). Activitatea militanților legionari este relevantă pentru dimensiunile ideologiei în măsura în care aceștia au elaborat texte politice, cu un nivel mai ridicat de teoretizare. Relevanța lor pentru cultura română (iarăși cu excepția minoră a lui Horia Stamatu) este practic nulă. Ei aparțin structurii activ-revoluționare a Mișcării Legionare, și nu vreunui grup cultural de prestigiu din anii '30. Ion I. Moța², Vasile Marin³, Ioan Victor Vojen⁴, Alexandru Constant⁵ publică în "Axa", această publicație încetând, prin aceasta, de a fi reprezentativă spațiului cultural. Revista rămâne semnificativă numai pentru ideologia Mișcării Legionare. Mihail Polihroniade, publicist "Axei", militant activ al Mișcării Legionare, încearcă stabilirea unui sens politic mai precis al biografiei lui Mircea Eliade. Militantul legionar, prieten în acea perioadă cu Eliade, critică apolitismul spiritualist pe care-l afișa cu orgoliu Mircea Eliade. Neimplicarea politică a lui Eliade ar fi aparentă, căci acesta, consideră Polihroniade, deja publicase articole în care critica lipsa de solidaritate a unor studenți evrei, bursieri ai statului român, cu "statul național". Polihroniade începe critica antipolitismului lui Eliade tocmai prin afirmarea unui "românism" integrat personalității lui Eliade. Existența "românismului" lui Eliade, caracteristică diferențiată radical de simpla cetățenie

Constantin Noica reîntră în spațiul cultural românesc în anii '60-'70, printr-o serie de opere de certă anvergură filozofică, dar care creditează, parțial, interpretarea sa în grila "naționalismului cultural ceaușist".

² Ion I. Moța, *Excesul de abstracțiune*, în "Axa", anul I, nr. 7, 19 februarie 1933; idem, *Spiritul Genevei*, în "Axa", anul I, nr. 8, 5 martie 1933; idem, *Faza precorporativă*, în "Axa", anul I, nr. 17, 6 septembrie 1933; idem, *Garda de Fier și L.A.N.C.*, în "Axa", nr. 19, 1 octombrie 1933.

³ Vasile Marin, *Națiunea împotriva Statului de import*, în "Axa", anul I, nr. 6, 5 februarie 1933; idem, *Între democrație și statul totalitar*, în "Axa", anul I, nr. 8, 5 martie 1933; idem, *Sfârșitul erei democate*, în "Axa", anul I, nr. 12, 14 mai 1933; idem, *Sabatul democrației*, în "Axa", anul I, nr. 13, 31 mai 1933; idem, *De la formalismul democratic la naționalismul constructiv*, în "Axa", anul I, nr. 19, 1 octombrie 1933.

⁴ Ioan Victor Vojen, *Moment pre-revoluționar*, în "Axa", anul I, nr. 6, 5 februarie 1933; idem, *Adevărații adversari*, în "Axa", anul I, nr. 7, 19 februarie 1933; idem, *Drumul credinței*, în "Axa", anul I, nr. 8, 5 martie 1933; idem, *Parazitismul intelectualilor*, în "Axa", anul I, nr. 9, 19 martie 1933; idem, *Morala eroică*, în "Axa", anul I, nr. 11, 30 aprilie 1933.

⁵ Alexandru Constant, *Între "homo-economicus" și "zoon-politicon"*, în "Axa", anul I, nr. 6, 5 februarie 1933; *Economia dirijată și statul viitor*, în "Axa", anul I, nr. 7, 19 februarie 1933.

(pe care Eliade ar împărți-o, spune Polihroniade, cu Tudor Teodorescu Braniște, trimitere transparentă la publicistica antilegionară a ziaristului), este însă erodată de stilul aventurist al personalității lui Eliade, de biografia exotică a acestuia (experiența indiană), de incapacitatea lui Eliade de a se fixa într-un tipar cultural-spiritual "românesc", ca sigură garanție a autenticității. Explicația lui Polihroniade indică ostilitatea ideologului și militantului legionar, ca și a Legiunii în general, față de intelectualul izolat în perfecțiunea existenței sale aventuroase, în căutarea unei false autenticități. Erau repudiate de către Polihroniade și Legiune și experiențele spirituale "gratuite", lipsite de miza colectivismului național, orgoliul culturalist, individualist, sofisticat și cosmopolit al intelectualului indiferent față de mizele solidarismului și uniformității totalitare. Un "nucleu rațional" (în sensul definit de Ernst Nolte) exista însă în critica implicită a lui Polihroniade: articolele lui Eliade începeau să aibă miză politică, culturalismul lui Eliade începea să fie conotat de implicații radical-politice. Proximitatea lui Eliade de mediile radical politizate ale revistei "Axa", iar, începând din 1934, ale ziarului "Vremea", indicau imposibilitatea existenței autonome a discursului pur intelectual, invazia mizelor politice, inclusiv la intelectuali care încă nu aparțineau Mișcării Legionare, precum Emil Cioran. Mihail Polihroniade consideră că implicarea politică a intelectualului nu este doar obligatorie, dar și recognoscibilă prin notorietatea acestora.⁶

Aceste precizări impun concluzia stabilirii unor repere metodologice în evaluarea relației dintre Eliade, Cioran și Noica și Mișcarea Legionară: cei trei sunt emblematici ca lideri ai tinerei generații intelectuale a anilor '20-'30; opera lor se construiește, în esența sa, ca tip de producție culturală, fără conotații

⁶ Mihail Polihroniade, *Românismul d-lui Mircea Eliade*, în "Axa", anul I, nr. 19, 1 octombrie 1933: "Românism înseamnă însă o atitudine conștientă conformă cu interesele și aspirațiile acestui neam. Și în acest sens noi credem că d. Mircea Eliade are o asemenea atitudine, pe când d. Tudor Teodorescu-Braniște, colegul său în calitatea sa inalienabilă, imprescriptibilă și imuabilă de român, n-o are... În al doilea rând d. Mircea Eliade susține că experiențele, cultura, autenticitatea și aventurile d-sale i-au <<limpezit substanța etnică>>. Foarte frumos! Nici noi n-am susținut contrariul. D. Mircea Eliade a experimentat, s-a cultivat, s-a afundat în autenticitate, a voiajat și după toate aceste peregrinări valoroase fără îndoială-și-a limpezit-substanța etnică și-a început să vadă just și să exprime just datele problemelor românești. Este ceea ce am numit noi românism, adică atitudine conformă cu interesele și aspirațiile românești. Aa, vrea să ne dea a înțelege d. Mircea Eliade că d-sa n-a ancorat definitiv în realitățile românești, și că își va relua strălucitoarea carieră de fluture intelectual, sburând cu elan, cu patos și cu artă neprețuită, din experiență în experiență, din aventură în aventură și din autenticitate în autenticitate? Noi am prevăzut și această eventualitate... Ne întrebăm însă dacă o nouă <<aventură>> va contribui la accentuarea notei de seriozitate pe care d. Mircea Eliade a început să și-o însușească de curând". Este imposibilă evitarea unei implicări politice, spune Polihroniade, iar Mircea Eliade a făcut deja acest pas prin anticomunismul manifestat față de studenții cetățeni români, care sunt etnic evrei și susțin "revizuirea tratatelor".

politice imediate; reprezentativitatea lor actuală în cultura românească este dată de anvergura intelectuală a operei de filozofie și istorie a religiilor. Transferul prestigiului cultural în direcția fascismului este ilicit din punctul de vedere al obiectivității analizei, transformă radicalismul fascist într-o realitate prestigioasă cultural, marcată de valori recognoscibile într-o zonă lipsită de riscurile descalificării politice. Suprapunerea planurilor cultural-ideatice cu cele strict politice indică o procedură ideologică, impunerea unui nou tip de gândire totalitară. Separarea obligatorie a sferei "capitalului cultural" de activismul politic, mai cu seamă de cel totalitar, nu se justifică însă la modul absolut. Producția intelectuală, sub forma analizelor erudite de istoria și filozofia religiei, a literaturii, conține subtextual [și] potențialitatea unui angajament politic, sau, în unele situații, profilarea unei atitudini politice mascate în "obiectivitatea" sau "estetica" textului cultural. În sistemele comuniste conflictele, tensiunile, discursurile imposibil de pronunțat în sfera publică se transmit, și sunt sublimite, prin limbaje codificate cultural, relativ ușor inteligibile de către grupuri intelectuale și politice diversificate.

Este evidentă, în cazul lui Eliade, Cioran și Noica, existența în interiorul operei a unor texte publicistice cu impact politic, mai ales după 1933, a unor pasaje în lucrări mai ample, în care se regăsesc justificarea, susținerea, promovarea ideologiei naționaliste, antisemite, sau de-a dreptul fasciste.

Mizele dezbaterii cu privire la intersecția dintre operele celor trei intelectuali amintiți și fascism sunt foarte ridicate, în primul rând din cauza prestigiului acestora (încă din perioada tinereții acestora), cât și a faptului că suprapunerea cu fascismul ar conduce la ideea validității și prestigiului intelectual indubitabil al acestuia. Fascismul asimilează, totodată, o serie de teme/concepte care sunt curente în viața intelectuală interbelică, din întreaga Europă; se regăsesc, asimilate în fascism, limbaje culturale care includ autenticitatea, voluntarismul, experiența limită, vocația constructivă, refuzul alinierii, sau, dimpotrivă setea de incluzivitate, de masificare, elanul vital, decadența, ratarea, spiritualitatea ca normă existențială, revoluția ca act pur și spiritual, refuzul materialismului și al raționalismului cartezian. Suprapunând câmpul cultural celui politic, provocăm nu doar desfigurarea operei culturale, dar și transferul ilicit de prestigiu intelectual către fascism. Este o situație similară statutului unor intelectuali germani și italieni precum Martin Heidegger sau Giovanni Gentile. Publicarea *Caietelor negre*, în cazul filozofului german, a resuscitat nu doar tema mai veche a perioadei rectorale, dar și aceea mult mai marcată politic a existenței unui antisemitism peren în opera acestuia⁷. Nu există o unanimitate de păreri cu

⁷ Martin Heidegger, *Autoafirmarea universității germane. Interviu cu revista "Der Spiegel"*, traducere, note, anexe și comentarii de Vasile Muscă și Alexandru Boboc, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2015; literatura de specialitate este însă mult mai vastă: Donatella Di Cesare, *Heidegger*

privire la raportarea/dependența lui Mircea Eliade la/de fascism. Daniel Dubuisson consideră că există o identitate între opera lui Mircea Eliade și ideologia, în sensul cel mai general al cuvântului, Mișcării Legionare și fascismului⁸. Cercetătorul francez apreciază că opera lui Mircea Eliade este străbătută în întregime de o abordare hermeneutică radical naționalistă, fascistă, antisemită, de exaltare a ontologiilor primitive; în același timp, opera lui Eliade ar fi încărcată de un fond de iraționalitate, dependentă de toată mentalitatea iraționalistă a anilor '30, ar exalta primitivismul, anti-creștinismul, nu și-ar pune problemele tradiției iudeo-creștine ale Europei. Astfel de acuze radicale vor trebui evitate, o direcție metodologică mai coerentă fiind aceea care consideră că, de fapt, abordarea problematicii autenticității, a generațiilor, a militantismului politic, a transformării radicale a individului, a jertfei, reprezintă mai curând teme de interes cultural, miza politică a acestora fiind, cel mult, secundară.

Cea mai bună procedură metodologică ar fi aceea a stabilirii relației exacte între conținutul intrinsec al operei sau al articolelor politice, ideologia mai amplă a Mișcării și sensul general cultural-politic al epocii. Cu alte cuvinte, cea mai bună abordare teoretică ar fi aceea care caută să stabilească locul exact în curentul ideologic dominant al Mișcării al unor intelectuali precum Mircea Eliade, Emil Cioran sau Constantin Noica. Nu înseamnă că va trebui abolită o lectură critică a textelor pur politice ale celor trei autori amintiți și/sau că va fi adoptată o atitudine de conciliere/indiferență/ocultare față de funcția politică a acestora. Contribuții pur ideologice, persistent favorabile Mișcării Legionare există în operele tuturor autorilor amintiți.

Un alt traseu ar fi acela al stabilirii motivației redactării și publicării unor articole cu o funcție politică evidentă. În acest caz, problematica care ar trebui abordată este aceea dacă nu cumva cei trei autori caută să producă o breșă în interiorul câmpului cultural dominant, iar radicalismul lor, care este și al generației anilor '30, nu reprezintă o formă foarte concretă, dar legitimă, de protest față de mainstream-ul cultural-politic. În cazul lui Mircea Eliade exterioritatea, marginalitatea față de curentul principal cultural sunt ipoteze de lucru puțin probabile. Mircea Eliade, în mod evident, este un lider de generație al anilor '30 și, ca atare, pe cale de consecință, nu se poate vorbi, în chip autentic, de o revoltă a unui marginal față de curentul principal, el însuși fiind, de fapt, un

and the Jews. The Black Notebooks, Polity Press, 2018, Pierre Bourdieu, *Ontologia politică a lui Martin Heidegger*, Cluj-Napoca, Tact, 2015 [1988].

⁸ Daniel Dubuisson, *Mitologii ale secolului XX: Dumézil, Lévi-Strauss, Eliade*, Iași, Polirom, 2003; amplitudinea criticii non-academice este mult mai mare în altă lucrare a aceluiași autor: *Impostures et pseudo-science. L'oeuvre de Mircea Eliade*, Presses Universitaires du Septentrion, 2005; în ambele lucrări lipsește o minimă obiectivitate și eleganță academică față de autorul "cercetat"; cele mai dure accente în *Mitologii* sunt tot la adresa lui Mircea Eliade.

intelectual care generează curente de opinii, solidarități și ostilități, în același timp.

Este adevărat că atât Mircea Eliade, cât și Emil Cioran și Constantin Noica (ultimul mult mai puțin), formează un bloc relativ unitar al protestului împotriva unei culturi (în particular a unei literaturi și filozofii) de factură raționalistă, dependentă de cultura filozofică a secolului XIX, cultură pe care cei trei intelectuali o contestă într-o formulă excesivă. Protestul, cu deosebire cel al lui Mircea Eliade, se adresează "academismului" intelectual, exceselor raționalismului și pozitivismului; acest protest nu adoptă forma anarhistă a lichidării sau necunoașterii⁹. Revolta este cu atât mai ambiguă în cazul lui Noica, tânărul filozof publicând o serie de lucrări în cheie pur academică despre Descartes, Leibniz, Spinoza, Kant¹⁰, clasici ai modernității filozofice.

În același timp va trebui avută în vedere și ipostaza pierderii statutului simbolic al produselor culturale și activității intelectualului în general, în fața creșterii importanței factorului politic sau/și prestigiul prosperității materiale. În România interbelică se produce prăbușirea statutului intelectualului clasic în raport cu factorul pur politic, cu statul și omul politic¹¹. Faptul că o serie de intelectuali de anvergură merg către legitimarea dictaturii regale, confirmă teoria decadenței statutului lor inițial, conștientizarea prăbușirii valorice a statutului intelectualului clasic¹². Acest intelectual nu mai este mulțumit cu poziția pe care o ocupă în societate și caută dublarea prestigiului său intelectual de unul public și material.

⁹ Eliade, chiar în anii maturității târzii, rămâne, spre exemplu, un admirator al realismului balzacian. În anii tinereții, antiiorghismul său este cultural-estetic, tânărul revoltat admirând poligrafia polihistorului sau opera necunoscută suficient a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu. În nici unul dintre cele trei cazuri amintite nu se poate vorbi despre o revoltă a necunoașterii, sau împotriva cunoașterii.

¹⁰ Constantin Noica, *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*, București, Institutul de Arte Grafice "Bucovina" Toroușiu, 1936, idem, *De Caelo: încercare în jurul cunoașterii și individului*, București, Vremea, 1937, idem, *Două introduceri și o trecere spre idealism: cu traducerea primei introduceri kantiene a "Criticei Judecării"*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943.

¹¹ Este un punct de vedere creditat și de Lucrețiu Pătrășcanu în *Curente și tendințe în filozofia românească*.

¹² Nici acest punct de vedere nu trebuie absolutizat; cele mai concludente cazuri de intelectuali care își amplifică exponențial vizibilitatea publică, prin adoptarea unor atitudini/funcții de activism politic, în a doua jumătate a secolului XIX sunt criticul literar Titu Maiorescu și tânărul (pe atunci) istoric Nicolae Iorga. Integrarea intelectualilor de marcă în fenomenul militantismului politic nu este atât de evidentă până la primul război mondial, poate cu excepția, relativ minoră, a unor texte de conjunctură. Ion Bianu, Ioan Bogdan, Dimitrie Onciul, Vasile Conta, chiar clasicii literaturii moderne române, nu pot fi considerați militanți politici. Poate cei care fac constant publicistică politică pot fi asimilați categoriei de intelectuali interesați de mizele politice ale timpului lor.

Fascismul reprezintă, pentru un segment considerabil de intelectuali neintegrați sau insuficient asimilați de sistemul funcțiilor de stat, un loc favorabil consumării energiilor politice, [re]valorizării statutului inexistent sau incert. Fascismul este văzut de către un grup de intelectuali marginali în epocă, (și) ca un factor emergent în politica românească, ca un vehicul al repoziționării sociale, ca un mijloc de găsire a unei noi identități opuse prezentului și curentului dominant social-politic. Este adevărat că mișcările culturale de "regenerare" favorabile fascismului sunt sincrone în timp cu perioada de creștere a acestuia. Mișcarea Legionară semnifică, pentru aderenții ei, un mijloc, o forță politică capabilă să asigure saltul, transformarea în sens pozitiv a statutului social. Revolta antisistem, în cazul celor trei intelectuali amintiți, ia forma aderenței/adeziunii la fascism, se prezintă ca o revoltă în acord cu spiritul timpului, în condițiile în care, politica dominantă prodemocratică este mai curând în reflux. Aceștia (Eliade, Cioran, Noica) rămân însă în afara nucleului dur al militanților intelectuali, inclusiv al acelor integrați profesional și cu realizări livrești consistente, precum Traian Brăileanu și Petre P. Panaitescu.

Discutând din punct de vedere strict contextual, atitudinea lui Eliade față de Mișcare va trebui să observăm că acesta se raportează inițial (până în decembrie 1933) indiferent, și chiar ostil, față de orice fel de angajament politic. Opțiunea biografică paradoxală, experiențele intelectuale autentice, radicale, puternic personalizate, țin mai curând de modele culturale exotice (tradiția spirituală a Indiei), sunt orientate către valorificarea intelectuală a filozofiei Renașterii sau către cunoașterea lucrărilor erudite de istoria religiilor publicate în Italia. În același timp, conjunctural, Mircea Eliade are un interes concret și un spirit de observație deosebit față de realitățile fascismului italian. Spiritul său de observație față de lumea italiană îl conduce către debateri foarte pasiona(n)te cu istorici italieni ai religiilor și, totodată, cu cel mai important filozof oficial al Italiei fasciste, Giovanni Gentile¹³. În discuția cu tânărul erudit român, filozoful italian își exprimă ostilitatea față de Benedetto Croce și față de alte nume invocate în discuție, fără ca Eliade să se angajeze într-o polemică deschisă cu interlocutorul său¹⁴. Totodată, Eliade, în „Cuvântul”, nu ascunde opțiunile antifasciste ale interlocutorilor săi, făcându-le cunoscute opiniei publice românești, dar și celei italiene, lucru care atrage anchete ale OVRA¹⁵, precum și o ruptură temporară cu

¹³ Hervé A. Cavallera, *L'immagine del fascismo in Giovanni Gentile*, Lecce, Pensa Multimedia, 2008.

¹⁴ I-ar fi fost și foarte greu lui Eliade să facă față unei discuții în contradictoriu, cu Giovanni Gentile, pe teme precum filozofia lui Croce sau situația culturii, filozofiei italiene a anilor '20.

¹⁵ Poliția politică italiană; Mircea Eliade amintește antifascismul interlocutorilor săi (desigur, cu excepția lui Giovanni Gentile) precum Ernesto Buonaiuti ("Îl întrebam ce crede despre fascism și Buonaiuti mi-a răspuns că până acum el n-a avut dificultăți, căci Mussolini persecută pe antifasciști, dar tolerează pe apolitici. Or el, Buonaiuti, n-are o activitate politică, ci numai

unul dintre interlocutorii lui Eliade și autorul interviului. Mircea Eliade se afla într-o poziție ingrată, aproape de demascarea antifascismului unora dintre interlocutorii săi, creându-le acestora o situație foarte dificilă. Eliade optează, până la sfârșitul anului 1933, pentru o poziție neutrală față de dictaturi în general, și indiferență față de Mișcare. La începutul lui octombrie 1933 este criticat, în "Axa", de către unul dintre foștii săi colegi de liceu și prieten în același timp, Mihail Polihroniade. Acesta îi atrage atenția asupra faptului că preocupările sale ar fi îndepărtate de spiritualitatea românească, de problematica culturii românești. Eliade răspunde acestor digresiuni, stabilind o conexiune între preocupările sale de teoretician al spiritualității indiene și fondul arhaic românesc.

Primul semn categoric al opțiunilor politice ale lui Eliade este reprezentat de momentul alegerilor parlamentare din decembrie 1933, sub forma unui text foarte scurt, prin care tânărul intelectual condamnă represiunile guvernului liberal Duca împotriva Legiunii. Textul este publicat în revista „Axa”, ce se transformase într-un mijloc de propagandă al Mișcării: "Dizolvarea <<Gărzii de Fier>> este un fapt politic, și ca atare judecarea lui depășește răspunsul scurt pe care vreau acum să-l dau. Dar modul cum s-a realizat această dizolvare barbaria exercitată atât de exasperant și de stupid-asupra unor tineri care n-au altă vină decât aceea de a aparține unei grupări tinerești-îmi repugnă. Nu știu dacă aceasta e politică sau nu. Știu numai că e ceva barbar și inuman"¹⁶. Faptul că Mircea Eliade condamnă

una religioasă și culturală. Dar, evident, a adăugat zâmbind, n-avea nici o simpatie nici pentru Mussolini, nici pentru fascism. În marea mea naivitate, am tipărit și mărturisirile acestea în interviu. Ernesto Buonaiuti a fost anchetat de Poliția politică"; "Gafa s-a repetat, cu consecințe mult mai grave, cu Vittorio Macchioro...directorul Muzeului de Antichități...Mi-a vorbit mai ales despre neopăgânismul pe care îl reprezenta fascismul, deplângând că Biserica nu ia o atitudine fățișă împotriva acestei teribile apostazii. Evident, am descris într-un articol vizita la Macchioro, redând esențialul convorbirii noastre. N-am uitat nici observațiile lui antifasciste. Cum nu erau decât obiecții ideologice și critici obiective, îmi închipuiam că nu vor supăra pe nimeni...A fost imediat anchetat. Indignat de indiscrețiile mele, Macchioro a declarat că abia mă cunoaște, că n-a spus nimic din tot ce-i puneam eu pe seamă, că, probabil, confuzia a pornit din insuficiența mea cunoaștere a limbii italiene", în: Mircea Eliade, *Memorii (1907-1960)*, București, Humanitas, 1991, pp. 136-139.

¹⁶ *Câteva opinii despre Dizolvarea Gărzii de Fier*, în "Axa", nr. 24, 23 decembrie 1933; pe același subiect s-au mai pronunțat, mult mai angajat și virulent: Dragoș Protopopescu ("Țara are prea mult sânge și prea puțini bani. S-a făcut atunci o elementară tocmeală: dați-ne voi bătrâni bancheri franco-evreo-masoni banii voștri și vă dăm noi sângele nostru tânăr. Bărbile puchinoase au rănjit, mâinile subțiate de zimți s-au frecat, gâtleurile răgușite au gălgăit de bucurie; și ca să ne păsuiască, încă trei luni, sau cel puțin până după alegeri, creditorii străini s-au ales cu cele mai frumoase și tinere trupuri legionare, ca din coasta lor să se sfărtece cu baioneta românească litra de carne respectivă"), Nicolae Roșu ("Dizolvarea Gărzii de Fier este ultima zvârcolire neputincioasă a unui regim intrat în agonie. După aceasta, vine moartea. Închisoarea este cea mai bună școală a mișcărilor revoluționare. Acolo, între zidurile reci, se

actele vexatorii ale guvernului față de Mișcare nu semnifică, în mod automat, o înregimentare politică. O asemenea atitudine poate fi citită și în grila protestului față de agresiuni/violențe politice. Cu toate acestea, Eliade începe, într-o manieră mai constantă, să publice articole foarte ușor identificabile ca fiind solidare cu fascismul în general, sau cu Mișcarea Legionară în special (anii 1936-1937). Unul dintre aceste articole este intitulat *Meditație asupra arderii catedralelor*¹⁷. Aici autorul face câteva comparații între situația minorității evreiești din Germania și cea politică și religioasă din Spania și din Rusia. Pentru Eliade, faptul că una dintre cele mai mari sinagogi din Germania continuă să-și păstreze impozanța în centrul Berlinului, este un indicator al situației că Hitler, în ciuda politicii sale antisemite, nu a dezlănțuit instinctele telurice ale nazismului împotriva minorității evreiești. În contrast, bisericile creștine erau distruse de republicani și de comuniști, preoții și călugării erau executați; iar în Rusia, după cifrele "lor", spune Eliade, numărul morților trecuse de 1 milion. Eliade scrie acest articol făcând trimitere la o situație relativ exactă din Germania, în sensul că, într-adevăr, nu se produsese pogromul din noiembrie 1938. În același timp, însă, nu ia în discuție legile rasiale de la Nürnberg și nu face nicio referire la actele de violență ale SS și ale SA, din perioada ianuarie 1933-iunie 1934¹⁸.

În contextul violenței revoluțiilor comuniste, Mircea Eliade observă că toate revoluțiile din România au fost revoluții "în familie", rasiale, în interiorul poporului, românești - „dezrobirea robilor țigani, secularizarea averilor mănăstirești, reforma agrară, etatizarea bogățiilor subsolului”, acțiuni care, într-adevăr, reprezentau o politică de reformare non-violentă a statului român. Aceste "revoluții în familie" nu puteau fi identificate sub nicio formă cu o revoluție violentă. Eliade proceda astfel tocmai pentru a aduce în discuție anormalitatea comunismului. El publică și articole de factură pur naționalistă, integrabile ideologiei politice a unor partide precum LANC, Frontul Românesc, sau Partidul

călesc caracterele și se întărește râvna de a lupta mai departe; sau, dimpotrivă, cu aceasta neofiții amuțesc, și oportuniștii trec de cealaltă parte a baricadei... O mișcare revoluționară care întârzie în dezvoltare și nu exploatează toate momentele tactice, își ratează victoria finală - vezi Boulangismul. Un compromis cu ideile, cu partidele sau cu oamenii democrației, constituie o alterare de substanță și o zădărniciere inutilă. Independența sau ostilitatea față de monarhie, când statul nu are niciun echilibru, este o infamie... Mai mult decât violența împotriva autorității statului democratic, cred că este justificată o altă violență. Valorific sensul moral și dinamic al violenței soreliene, pentru a zgudui conștiința adormită a burgheziei românești și a pune în circulație o nouă energie revoluționară... Revoluția pregătită de Garda de Fier trebuie să rezolve radical problema statului român, cu alte cuvinte, a unei națiuni conștiente, organizate și dinamice").

¹⁷ Mircea Eliade, *Meditație asupra arderii catedralelor*, în "Vremea", an X, nr. 7474, 7 februarie 1937, p. 3, apud "Dosarul" Mircea Eliade V (1936-1944). *Jos Farsa! Partea a doua*. Cuvânt înainte și culegere de texte de Mircea Handoca, București, Curtea veche, 2001, pp. 230-234.

¹⁸ Cu destule cazuri de criminalitate politică și înainte de "Machtergreifung".

Național Creștin (din 1935). Unul dintre aceste articole este *Piloții orbi*¹⁹. Eliade condamnă "lipsa instinctului statal" la nivelul politicianilor români. Când vorbește despre "instinct statal", Eliade se referă la incapacitatea guvernanților din România anilor '30 de a asigura preeminența elementului românesc pe întreg teritoriul țării. Un astfel de articol nu reprezintă, în sine, identificarea autorului cu un proiect politic revoluționar specific Mișcării Legionare. Mircea Eliade are în vedere, în acest articol, permisivitatea guvernului român față de dinamica demografică, economică, socială a minorităților naționale. Eliade prezintă un tablou apocaliptic al "expansiunii" minorităților din România. El invocă negativ toate minoritățile din țară (inclusiv pe cele ortodoxe), considerând că acestea se dezvoltă parazitare pe "substanța etnică" românească. Spre exemplu, sașii și șvabii, deși demonstau un grad de solidaritate cu statul român, au fost câștigați de partea minorității maghiare. Totodată, blocul minorităților slave ortodoxe, format din ruteni, ruși și bulgari, a apăsător de la Nord și Sud asupra populației românești, cu deosebire în Dobrogea și Basarabia. Eliade este revoltat de faptul că guvernele românești n-au folosit în politica de colonizare pe macedoromâni, singurii capabili să răspundă bulgarilor „la cuțit cu toporul și la insulte cu carabina”. În esență, articolul este mai curând consonant cu ideologia antiminoritară a partidelor radicale naționaliste din România, putându-se face trimitere mai exactă la Frontul Românesc și la Partidul Național-Creștin, decât la Mișcarea Legionară. Atât Frontul Românesc, cât și Partidul Național-Creștin erau, dat fiind naționalismul lor "de stat", partide sistemice, ostile "revoluției naționale", antidemocratice a Mișcării Legionare.

Articolul care demonstrează cel mai categoric identificarea lui Mircea Eliade cu Mișcarea Legionară este un răspuns la o anchetă a revistei „Buna Vestire”, pusă sub titulatura „De ce cred în biruința Mișcării Legionare”²⁰. Eliade își definește încrederea în biruința Mișcării Legionare prin convingerea în destinul neamului românesc. "Credința în destinul neamului românesc" este completată de cea în libertate, în dragoste, în sensul creștin al cuvântului. Paternitatea acestui articol a fost negată de autor. Maniera în care exprimă Eliade solidaritatea sa cu Mișcarea Legionară indică evaluarea acesteia ca fiind, mai curând, o mișcare profund creștin-spiritualistă, de renaștere morală. În acest articol, Eliade dezvoltă o ipoteză personală, o viziune ideală/idealizată asupra Mișcării, văzută ca o forță primordial spirituală, ascetică, mistică, care vizează, mai curând, „împăcarea românilor cu Dumnezeu” decât o victorie politică la nivelul anilor '30. Pentru el,

¹⁹ Mircea Eliade, *Piloții orbi*, în "Vremea", nr. 505, 19 septembrie 1937, p. 3, apud "Dosarul" Eliade V (1936-1944). *Jos Farsa! Partea a doua*, pp. 241-248.

²⁰ *De ce cred în biruința Mișcării Legionare-Răspunsul d-lui Mircea Eliade*, în "Buna Vestire", anul I, nr. 244, 17 decembrie 1937, apud *Ideea care ucide Dimensiunile ideologiei legionare*, București, Editura Noua Alternativă, 1994, pp. 283-286.

Mișcarea reprezintă un vehicul istoric al transformării interioare a omului, pe canoanele creștinismului.

În realitate, însă, Mișcarea Legionară nu se prezintă pe sine însăși ca fiind în manieră totală o mișcare de tip creștin, ce încearcă să pună în practică/să realizeze ceea ce ar fi fost vocația Bisericii Ortodoxe. Eliade construiește o lectură "spiritualistă" cu privire la Mișcarea Legionară. O asemenea lectură rămâne un reper în gândirea autorului, fiind reiterată atunci când acesta își scrie memoriile. Descriind adeziunea sa la Mișcare, el discută despre aceasta ca având "o structură mistică". El precizează în *Memorii* că nu credea în vocația politică a lui C. Z. Codreanu și nici în șansa politică a generației sale:

"Nu știu cum va fi judecat de istorie Corneliu Codreanu. Fapt este că patru luni după fenomenalul succes electoral al mișcării legionare, șeful ei se afla condamnat la 10 ani de temniță grea, iar după încă cinci luni era executat. Evenimente care mi-au reconfirmat că generația noastră nu are destin politic...mișcarea legionară avea structură și vocație de sectă mistică, iar nu de mișcare politică."²¹

Eliade mai publică câteva materiale în care identifică elita politică a Gărzii cu o elită nouă, aristocratică, care are vocația religiosului, a mântuirii de tip creștin, contrapunând această elită celei de tip democratic. Totodată, publică și un articol despre funcția spirituală și profilul interior al militanților legionari Ion Moța și Vasile Marin. El observă diferențele de atitudine între cei doi; recunoaște o vocație religioasă a lui Moța și una intelectuală, deosebită în cazul lui Vasile Marin. Despre amândoi, însă, cu ocazia morții și a înmormântării lor, s-au publicat o serie de articole favorabile. În vara anului 1938, Mircea Eliade este arestat²².

În afara articolelor respective, în care își exprimase solidaritatea față de Mișcare, el își mai precizează o serie de opinii favorabile Legiunii, ostile democrației și rezistenței militare poloneze în septembrie 1939. Acestea parvin opiniei publice prin jurnalul lui Mihail Sebastian²³. Acesta publicase, în 1934,

²¹ Mircea Eliade, *Memorii. Recoltele solștiului*, volumul II (1937-1960), ediție îngrijită de Mircea Handoca, București, Humanitas, 1991, pp. 26, 30.

²² *Ibidem*, pp. 13-47.

²³ Mihail Sebastian, *Jurnal 1935-1944*, București, Humanitas, 2002, pp. 231-232; Mihail Sebastian dezaprobă însă spectacolul "atroce, umilitor, deșănțat" al represiei antilegionare declanșate imediat după asasinarea lui Armand Călinescu, la 21 septembrie 1939; idem, *Jurnal 1935-1944*, pp. 233-234; despre concepția lui Mircea Eliade asupra Mișcării Legionare și a parcursului său biografic în/alături de aceasta, inclusiv despre episodul lagărului de la Miercurea Ciuc, de văzut Mircea Eliade, *Memorii. Recoltele solștiului*, volumul II (1937-1960), p. 24.

romanul *De 2000 de ani*, în care discutasese relația între românitatea unui evrei și necesitatea sau obligativitatea ca evreitatea sa structurală să fie recunoscută, să erupă în fața unei românități mai curând indiferente. Romanul suscitase o serie de discuții în spațiul public românesc, mai ales plecând de la prefața pe care Nae Ionescu o scrisese chiar la cerința lui Sebastian. În esență, teoria lui Nae Ionescu era că evreul trebuie să sufere, recunoaștere ontologică a obligativității damnării evreilor în istorie. Nae Ionescu nu rezolvă din punct de vedere teologic problematica condamnării evreilor pe baza deicidului. El spune că, de fapt, din punct de vedere metafizic, evreul este condamnat la suferință, o situație ce vine aproape din exteriorul creștinătății. Evreul a[r fi] fost incapabil să recunoască natura divină a lui Iisus, fapt ce ar fi provocat antisemitismul.

Mircea Eliade intervine, în această dezbatere, cu o opinie diferită de cea a lui Nae Ionescu, și consideră că, din punct de vedere teologic creștin, nu rezultă de nicăieri faptul că evreul ar fi condamnat în eternitate, că mântuirea evreului ar fi imposibilă:

"D. Nae Ionescu a evitat soluțiile comode. A refuzat, adică, să spună: Jidani sau Huligani-și să rezolve problema, fie repetând argumentele antisemite, fie argumentele umanitariste, democratice și celelalte. D. Nae Ionescu, ca și Mihail Sebastian, a observat că Evreul suferă. Și a încercat să arate cauzele pentru care suferă. Și pentru care va suferi până la sfârșitul lumii. Lucrul acesta ar părea, la prima vedere, foarte firesc. Dacă D-ta evreu constăți în romanul d-tale că evreii suferă - cum aş putea eu, prefațator, să spun altfel? Numai că, mi se pare că din punctul de vedere al filosofiei creștine pe care îl păstrează d. Nae Ionescu în a doua parte a prefeței-nu se putea spune un asemenea lucru. Mihail Sebastian, evreul Mihail Sebastian, o poate spune în suferința lui, în deznădejdea lui mai ales. Dar un creștin, un teolog creștin, nu poate cădea în păcatul deznădejdi, nu poate afirma universalitatea destinului de suferință al lui Israel...Care sunt obiecțiile pe care îndrăznim să le aducem aici profesorului nostru d. Nae Ionescu? Le putem rezuma în două puncte: 1) trecerea de pe planul filozofiei istoriei pe cel al teologiei (adică, trecerea de la structuri la spiritualitate universală); 2) afirmarea certitudinii că Iuda trebuie să sufere **la infinit** (sublinierea lui Mircea Eliade) pentru că a tăgăduit pe Mesia (adică, o greșeală contra **nădejdi**, complicată cu greșeala mai gravă, contra libertății Grației). Dar, amândouă aceste obiecții se referă la dialectica d-lui prof. Nae Ionescu, și nu la <<antisemitismul>> său, care nu există în prefață. Greșeala d-lui prof. Nae Ionescu, dacă poate fi numită astfel, este de natură pur filosofică"²⁴.

²⁴ Mircea Eliade, *Judaism și antisemitism Preliminarii la o discuție*, în "Vremea", anul VII, nr. 347, 22 iulie 1934.

Polemica amplă suscitată, în mediile cultural-ideologice, mai ales de *Prefața* lui Nae Ionescu la romanul *De 2000 de ani* nu este o parte directă a "teoriei politice" a Mișcării Legionare; punctele de vedere exprimate de Mircea Eliade, cu acest prilej, față de textul lui Nae Ionescu, nu epuizează ideologia "cultural-politică" a lui Mircea Eliade față de problema evreității sau de aceea a antisemitismului. Centrul de greutate al deconstrucției, de către Mircea Eliade, a antisemitismului teologic al *Prefeței* este tocmai infirmarea caracterului antisemit al acesteia. Nae Ionescu ar face, eronat, un transfer de pe planul filozofiei pe acela al teologiei, ar descoperi o "fatalitate" în iconomia divină de a damna pe evrei; acolo, în această "fatalitate", spune Eliade, nu ar exista niciun fel de damnare; neglijarea nădejdi (într-un plan al binelui, al mântuirii universale, indiferent de etnie, inclusiv a necreștinilor) cuplată cu desconsiderarea libertății lui Dumnezeu de a acorda grația oricărei ființe omeneste, fără a se justifica, și chiar fără a fi înțeles, ar fi blocajul-consideră Eliade-către care conduce argumentația lui Nae Ionescu.

Ce relevanță au toate aceste discuții pentru înțelegerea "ortodoxismului" Mișcării Legionare? Semnificația polemicii în care a fost implicat și un teolog militant al Mișcării, George Racoveanu, rezidă în planul extrem de abstract în care se putea discuta despre "damnarea în Istorie" a evreilor. Mișcarea Legionară nu putea construi, spune indirect Mircea Eliade, un antisemitism justificat în interiorul, sau cu instrumentele dogmaticii creștine. Eliade utilizează, în argumentația sa, mai mult surse catolice, spunând că nu există o teologie ortodoxă a damnării evreilor, în sensul imposibilității dogmatice a damnării în eternitate a evreilor. Se prăbușeau, astfel, unele dintre clișeele antisemite ale mentalității populare, cum ar fi "poporul deicid", ruptura dintre Vechiul și Noul Testament (o idee standard în ideologia cuzistă).

Militantismul politic al lui Mircea Eliade a luat și forme acționale directe, mai ales cu ocazia alegerilor din decembrie 1937. Pe baza unor supoziții pe care le face Sebastian, Mircea Eliade se pare că ar fi participat la campania electorală a lui Mihail Polihroniade în Ialomița, în decembrie 1937. Tocmai poate pentru a-și demonstra "românismul" pe care Polihroniade i-l contestase în 1933. Însă Eliade nu figurează pe listele electorale ale partidului "Totul pentru Țară". Eliade, după arestare, este supus unei anchete, însă regimul aplicat lui, de către Siguranță, nu include și metode violente. Acest lucru sugera faptul că, pentru poliția politică a dictaturii carliste, Eliade era un caz care necesita un tratament special. Eliade povestește despre demersurile pe care generalul Condeescu, președintele Societății Scriitorilor Români le face pe lângă Armand Călinescu, pentru eliberarea lui:

"Încă din seara arestării mele, Nina a fost să-l vadă pe generalul Condeescu. Părea dezolat de întâmplare și i-a făgăduit că va vorbi cu Armand Călinescu. După câteva zile i-a vorbit, dar Călinescu a ridicat din umeri.-Arată-mi dosarul, i-

a cerut Condeescu...să văd și eu ce i se reproșează.-E omul lui Nae Ionescu, i-a răspuns. Nu e de-ajuns?... Apoi a adăugat:-Este un simbol.-Ce simbolizează? L-a întrebat Condeescu. India? Istoria Religiilor?-Simbolizează tot ce e susceptibil să mă plictisească în lupta pe care o duc pentru salvagardarea monarhiei și a democrației în România.-Să lăsăm glumele, l-a întrerupt din nou generalul.-Asta spun și eu. N-am nimic cu el. De fapt, îmi place ce scrie. Să semneze o declarație de desolidarizare de mișcarea legionară și-i dau drumul”²⁵.

Armand Călinescu ar fi cerut semnarea unei declarații de desolidarizare. Eliade afirmă în *Memorii* că nu putea să se desolidarizeze de generația sa. Sintagma „generația mea” poate să includă și Mișcarea Legionară, dar, totodată, el se putea disculpa, neinvocând în mod precis implicarea sa politică în Mișcare. Relația lui Mircea Eliade cu fascismul, în forma sa clasică reprezentată în România de Mișcarea Legionară, este dificil de înțeles în absența unei lecturi nonpartizane a textelor acestuia. Rigoarea analitică trebuie însoțită permanent de renunțarea la incriminările teziste indiferent cât de savant articulate ar fi ele. Aceeași atitudine critică trebuie avută și față de mitologizarea personalității lui Mircea Eliade.

MIRCEA ELIADE – THE CHALLENGE OF FASCISM

Abstract: *The involvement of prominent Romanian intellectuals in the theoretical legitimization of fascism has been, and remains, a subject of intense polemical debate in contemporary discourse. Mircea Eliade stands out not only for the breadth and Renaissance-like character of his work, but also for his construction of culturalist and psychological frameworks through which fascism is interpreted and justified. His early journalistic and literary writings include numerous texts in which Eliade engages in the political and ideological legitimization of Romanian, Italian, and even German fascism. In both his journalism and fiction, Eliade moves toward identifying fascism with a specific form of “spiritual revolution.” This paper aims to provide a critical examination of Eliade’s political writings, particularly those written in support of the Iron Guard and Italian fascism, which he interprets through the lens of “spiritual revolution.” Equal attention is given to the question of whether the young Romanian scholar deliberately constructs a distorted image of fascism, one that obscures its violent and anti-cultural reality.*

Keywords: *Mircea Eliade, fascism, “spiritual revolution”, Iron Guard, Italian fascism, culturalism.*

²⁵ Mircea Eliade, *Memorii. Recoltele solștiului*, volumul II (1937-1960), p. 24.